

DE ONVINDBARE IDENTITEIT VAN *EUGLESA LEACH* (IN JENYNS, 1832)

door

J.G.J. Kuiper

De Russische malacologen Pirogov & Starobogatov (1974) reïntro-duceerden de lang vergeten oude genusnaam *Euglesa* Leach (in Jenyns, 1832) in hun systeem der Sphaeriidae. Zoals men in Cb 282:4 heeft kunnen constateren, volgt de Ukraïner Korniusshin (1995) hen in dit opzicht. Het blijkt intussen dat ook westerse malacologen geneigd zijn deze naam te adopteren. Nog afgezien van het systematische aspect ervan, teken ik tegen de (nomenclatorische) redenering bezwaar aan, en wel om de volgende redenen. Jenyns (1832: 302) publiceerde de naam '*Euglesa Henslowiana* Leach MSS' als een synoniem van zijn '*Pisidium pusillum* Nobis'. (Hij onderscheidde vier andere soorten *Pisidium* nl. *obtusale* Pfeiffer, *nitidum* Nobis, *pulchellum* Nobis, *Henslowianum* Nobis) Drie vragen rijzen, nl:

- 1) Wat is de identiteit van *Euglesa Henslowiana* Leach?
- 2) Wat is de identiteit van *Pisidium pusillum* Jenyns?
- 3) Hoe betrouwbaar is de hierboven aangegeven synonymie op genus-niveau?

- 1) Van *E. Henslowiana* geeft Jenyns geen beschrijving, evenmin een afbeelding noch een vindplaats. Er is bovendien geen, wat wij nu noemen, type-materiaal. De naam zou dus in de zin van de nomenclatuurregels een nomen nudum (Bowden & Heppell 1968: 255) zijn als hij enerzijds niet een verwantschap met de ons welbekende *P. henslowanum* (Sheppard) suggereerde en anderzijds niet door Jenyns in de synonymie van *P. pusillum* Jenyns geplaatst was. Ik merk hierbij op, dat er in Jenyns' tekst nergens sprake is van de voor *P. henslowanum* kenmerkende umbonale plooi. Zou die er wel geweest zijn, dan zou het ondenkbaar zijn geweest dat Jenyns de naam in de synonymie van zijn *pusillum* geplaatst zou hebben. Wat kan die '*Euglesa Henslowiana*' dan wel zijn?

Dat de soortelijke begrenzing van *P. henslowanum* nog lange tijd onzeker was, blijkt wel uit het standaardwerk van Moquin-Tandon (1855: 581) waarin onder deze naam maar liefst zes variëteiten opgesomd worden, die naar onze huidige opvattingen, alle tot andere soorten blijken te behoren. Daaronder zelfs een mariene soort van Boulogne-sur-mer (*P. recluzianum*). Ook de toenmalige *Pisidium*-kenner Baudon (1857) die op dit gebied de 'éminence grise' van Moquin-Tandon was, deelde deze opvatting. En in de 'appendix' (1858) tot zijn monografie suggereert Jenyns zelfs dat *P. henslowianum* zonder de 'lamelliform projection on the umbones' de normale vorm zou zijn, nauw verwant aan zijn *P. pulchellum*.

Conclusie: wat Jenyns met *Euglesa Henslowiana* Leach bedoelde, is een raadsel.

- 2) De identiteit van *P. pusillum* is de hele 19de eeuw door onduidelijk geweest. Eerst nadat Woodward (1913: 54) de aandacht gevestigd had op het beslissende kenmerk van de 'callus' in het slot van *P. personatum* Malm kon men oude collecties met succes gaan reviseren. De kleine collectie *Pisidium* van Jenyns was bewaard in het museum van Bath, maar N.F. McMillan schreef mij 25 oktober 1982: "*Jenyns' collection of Pisidium was in the museum at Bath, but according to R.P. Scase the types had been destroyed by 1965, quoted by Dance, Hist. Conchology p. 290*".

Gelukkig echter had C. Oldham, één van de drie van Stelfox's 'Pisidium-club', de *Pisidiums* van Jenyns al in 1917 bestudeerd. Een verslag van zijn bevindingen vergezeld van twee foto's had hij naar Stelfox gestuurd. Stelfox gaf er in 1957 een copie van aan N.F. McMillan, Liverpool, die in 1971 tekst en foto's aan mij schonk. Uit dit ten dele door Stelfox (1918) geciteerde rapport blijkt dat, *P. pusillum* Jenyns in de collectie uit minstens vier soorten bestond, waarvan *P. personatum* Malm vermoedelijk het talrijkst was. Uit de beschrijving van de biotoop blijkt verder, dat Jenyns grotendeels *P. personatum* voor zich gehad moet hebben. Ook de afbeelding, vooral fig. 5, klopt hiermee; fig. 4 daarentegen herinnert m.i. meer aan *P. casertanum*. De conclusie is eens te meer, dat *P. pusillum* Jenyns ten dele als een synoniem van *P. personatum* Malm beschouwd mag worden.

- 3) Is *Euglesa* dus op te vatten als een synoniem van *Pisidium*? De naam *Euglesa* kan evengoed op een jonge schelp van *Sphaerium* betrekking hebben, of zelfs op één of andere mariene soort, zoals al vaker gebeurd is. Jenyns besluit namelijk zijn beschouwing over *P. pusillum* met de opmerking: "Dr. Leach appears to have raised this species to the rank of a distinct genus, under the name of *Euglesa*, but it hardly shows sufficient peculiarities to warrant this step. The shell is certainly somewhat intermediate in form between that of *Cyclas* and *Pisidium*".
- Jenyns zelf twijfelde dus ook al.

Interessant in dit verband is, dat Kennard & Woodward (1926: 317) in hun toonaangevend werk over de synonymie der Britse niet-mariene mollusken, *Euglesa Henslowiana* Leach MSS in Jenyns 1832: 302, in de synonymie van *Pisidium pusillum* B.B.Woodward, 1921 plaatsten. Ongelukkigterwils is Woodward's soort, die scherp becommenteerd werd door de 'Pisidium-club' van Stelfox (1918), een zwarte bladzijde in zijn overigens voortreffelijk *Pisidium*-werk. In 1961 had ik de gelegenheid in het British Museum (Natural History) te Londen de door Woodward (1913) op 30 platen afgebeelde honderden schelpen van *Pisidium* te bestuderen. De resultaten hiervan liggen in een nimmer gepubliceerd rapport vast. Ik kwam tot de conclusie dat *P. pusillum* Woodward (dus **niet** *pusillum* Jenyns!) identiek is met *P. nitidum* Jenyns, dezelfde conclusie dus als Stelfox, die overigens, zoals hij mij in 1970 in zijn woonplaats Newcastle (Noord Ierland) vertelde, nooit de gelegenheid gekregen had de schelpen van Woodward's platen te bestuderen. Dat het op het persoonlijke vlak niet bijzonder boterde tussen Woodward en de kritische Stelfox, is

bekend, maar Kennard & Woodward hebben toch wel het belang van Stelfox's publicatie van 1918 onderschat door deze niet in hun uitvoerige bibliografie (1926) op te nemen.

Er is dus wel enige spraakverwarring. Maar deze kwesties van soortelijke identiteit raken in het onderhavige geval niet de kern. De vraag is namelijk: mag de genusnaam *Euglesa* zonder meer als een synoniem van *Pisidium* opgevat worden? Vooral daar Jenyns geen vindplaatsen van zijn soorten geeft, mag hier, hoe bizar het ook klinkt, zelfs rekening gehouden worden met de mogelijkheid van een mariene herkomst van *Euglesa*. Een geval dat enigszins vergelijkbaar is met dat van de soort *Galileja tenebrosa* Costa, 1840, die Boettger (1961) in de synonymie van *Pisidium casertanum* (Poli) plaatste waarna bijna alle Europese *Pisidium*-soorten enige jaren in het subgenus *Galileja* gelogeed hebben. Deze *Galileja* bleek later een mariene soort te zijn (Kuiper 1964). Andere mariene soorten die oorspronkelijk als Sphaeriidae gepubliceerd werden, zijn: *Pisidium semen* Menke, *Cyclas australis* Lamarck, *Pisidium recluzianum* Bourguignat, *Pisidium aegyptiacum* Bourguignat, *Pisidium armoricanum* Locard, en misschien ook *Pisidium lumstenianum* Forbes. Nobre (1931: 198) signaleert *Pisidium pusillum* (Gmelin) van Madeira. In 1965 bestudeerde ik de desbetreffende schelpen die bewaard worden in het Natuurhistorisch Museum te Wenen. Zij bleken te behoren tot *Lasaea rubra* (Montagu). Ik zou nog meer voorbeelden kunnen noemen van mariene en brakwatersoorten die, in de tijd dat er weinig of geen aandacht aan het slot besteed werd, aanvankelijk voor zoetwaterbivalven zijn aangezien. Men moet er dus wel degelijk rekening mee houden, dat dit ook met *Euglesa* het geval zou kunnen zijn. Helaas is er geen bewijsmateriaal van Jenyns meer voorhanden. In het bovengenoemde rapport van Oldham komt echter een zinnetje voor dat mij intrigeert. Het luidt: "A tablet marked '*Pisidium pusillum* var.' has had all the shells removed". Waarom zijn die schelpjes verwijderd? Ging het misschien om exemplaren van *Euglesa* ??

Op het gevaar af, door het prioriteits-extremisme gebrandmerkt te worden als een advocatus diaboli, stel ik, dat er onvoldoende grond is om *Euglesa*, die alle negatieve kenmerken van een nomen dubium heeft, in de synonymie van *Pisidium* op te nemen.

Summary

The author concludes that *Euglesa* Leach (in Jenyns 1832) has to be considered a nomen dubium. In his opinion, the reintroduction (Pirogov & Starobogatov 1974) of this name into the synonymy of *Pisidium* C. Pfeiffer, 1821, is ill founded.

Literatuur

- Baudon, A., 1857. Essai monographique sur les Pisidies françaises. Paris, 55 pp.
 Boettger, C.R., 1961. Zur Systematik der in die Gattung *Pisidium* C. Pfeiffer gerechneten Muscheln. Arch. Moll. 90 (4/6): 227-248.
 Bowden, J. & D. Heppell, 1968. Revised List of British Mollusca. 2. Unionacea-Cardiacea. J. Conch. 26: 237-277.
 Jenyns, L., 1832. A monograph on the British species of *Cyclas* and *Pisidium*. Trans. Cambr. phil. Soc. 4 (2): 289-311, pl. 19-21.
 Jenyns, L. 1858. Note on the smaller British Species of *Pisidium*. Ann. & Mag. Nat. Hist. Serie III, vol. II: 104-107.

- Kennard, A.S. & B.B. Woodward, 1926. Synonymy of the British non-marine Mollusca (recent and post-tertiary). London (British Museum): XXIV + 447 pp.
- Kuiper, J.G.J., 1964. Ist Galileja tenebrosa ein Pisidium? Arch. Moll. 93 (5/6): 181-185.
- Korniushin, A.V., 1995. Generic and subgeneric division of pill clams (genus *Pisidium* s.l.) on the base of anatomical characters. Corresp.-blad Ned. Malac. Ver. 282: 2-5.
- Moquin-Tandon, A., 1855. Histoire naturelle des mollusques terrestres et fluviatiles de France, vol. 2. 646 pp.
- Nobre, A., 1931. Moluscos terrestres, fluviais e das aguas salobras do arquipélago da Madeira. Porto. 208 pp.
- Pirogov, V.V. & Y.I. Starobogatov, 1974. Small bivalves of the family Pisidiidae from the Bolshoi Karabulak bayou in the Volga Delta. Zool. Zhurn 53: 325-317.
- Stelfox, A.W., 1918. On the recent misapplication of the names *Pisidium nitidum* and *Pisidium pusillum* of Jenyns. J. Conch. 15: 298-304, ill..
- Woodward, B.B., 1913. Catalogue of the British species of *Pisidium* (recent and fossil) in the collections of the British Museum (Natural History), with notes on those of Western Europe. London (British Museum): ix + 144 pp., 30 plates.